

УДК 330.3:316.7

Пенюк Валерія Олександрівна

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри
менеджменту, маркетингу і міжнародної логістики
Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ*

Peniuk Valeriia

*PhD in Economics, Senior Lecturer
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of SUTE*

**ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ НА КОМУНІКАТИВНУ
КУЛЬТУРУ СУСПІЛЬСТВА
THE INFLUENCE OF INTERNET TECHNOLOGIES ON THE
COMMUNICATIVE CULTURE OF SOCIETY**

***Анотація.** У XXI столітті основним засобом досягнення цілей є інформація, і від її якості залежить успіх розвитку дипломатичних, культурних, економічних відносин між країнами. Мережева культура (інтернет-культура) – культура подання інформації та культура спілкування користувачів в Інтернеті. Її розвиток, так само, як і розвиток масової, або світової культури, залежить від внеску кожної конкретної спільноти людей, чи то релігійної, чи то громадянської. Оскільки мережева культура більше не є чимось окремим від людей, та розвивається інтенсивними темпами, то слід приділити її розвитку максимальну увагу, бо саме вміння вчасно, правильно і якісно "подавати" інформацію в сучасному суспільстві зможе забезпечити конкурентоспроможний розвиток організації, а країні стратегічні успіхи на світовій арені. Метою написання статті є дослідження впливу інтернет-технологій на комунікативну культуру суспільства. Теоретичну та методологічну основи*

дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, формальної логіки, загальнонаукові теоретичні методи групування та узагальнення, порівняння, що передбачає послідовний та структурний аналіз базових термінів та понять; поєднання методів історичного, системного та логіко-послідовного аналізу для оцінювання динаміки досліджуваних процесів; аналізу і синтезу при дослідженні динаміки відповідних показників. Разом з тим, існує потреба в подальшому дослідженні взаємопов'язаних проблем інтернет-технологій та комунікативної культури суспільства, зокрема в Україні. У зв'язку з формуванням культури інформаційного суспільства актуалізується питання аналізу основних сфер соціокультурного середовища (професійної культури, комунікативної культури, політичної культури, споживчої культури). Дослідження інтернет-технологій в сучасних умовах вимагає переходу до нових методологічних схем та використання актуального аналітичного інструментарію, оскільки новий тип соціальних мережевих стосунків змінює моделі поведінки людей, трансформує цінності, генерує нові культурні вподобання та звички, забезпечує вищий рівень самовираження особистості, завдяки можливості відповідати своїй реальній ідентичності або бути іншим у мережевому спілкуванні.

Ключові слова: інформація, мережева культура, інтернет-технології, комунікації.

Summary. *In the 21st century, the main means of achieving goals is information, and the success of the development of diplomatic, cultural, and economic relations between countries depends on its quality. Network culture (Internet culture) is the culture of presenting information and the culture of user communication on the Internet. Its development, just like the development of mass or world culture, depends on the contribution of each specific community of people, whether religious or civil. Since the network culture is no longer*

something separate from people, and is developing at an intensive pace, maximum attention should be paid to its development, because it is the ability to "present" information in a timely, correct and high-quality way in modern society that can ensure the competitive development of the organization, and the country's strategic success on the world arena. The purpose of writing the article is to study the influence of Internet technologies on the communicative culture of society. The theoretical and methodological foundations of the research are the fundamental provisions of economic theory, formal logic, general scientific theoretical methods of grouping and generalization, comparison, which involves a consistent and structural analysis of basic terms and concepts; a combination of methods of historical, systematic and logical-sequential analysis for evaluating the dynamics of the researched processes; analysis and synthesis when studying the dynamics of relevant indicators. At the same time, there is a need for further research into the interconnected problems of Internet technologies and the communicative culture of society, in particular in Ukraine. In connection with the formation of the culture of the information society, the question of analyzing the main spheres of the socio-cultural environment (professional culture, communicative culture, political culture, consumer culture) is becoming relevant. The study of Internet technologies in modern conditions requires a transition to new methodological schemes and the use of up-to-date analytical tools, since a new type of social network relations changes people's behavior patterns, transforms values, generates new cultural preferences and habits, provides a higher level of self-expression of the individual, thanks to the ability to correspond to his real identity or being different in online communication.

Key words: *information, network culture, Internet technologies, communications.*

Постановка проблеми. У ХХІ столітті основним засобом досягнення цілей є інформація, і від її якості залежить успіх розвитку дипломатичних,

культурних, економічних відносин між країнами. Мережева культура (інтернет-культура) – культура подання інформації та культура спілкування користувачів в Інтернеті. Її розвиток, так само, як і розвиток масової, або світової культури, залежить від внеску кожної конкретної спільноти людей, чи то релігійної, чи то громадянської. Оскільки мережева культура більше не є чимось окремим від людей, та розвивається інтенсивними темпами, то слід приділити їй розвитку максимальну увагу, бо саме вміння вчасно, правильно і якісно "подавати" інформацію в сучасному суспільстві зможе забезпечити конкурентоспроможний розвиток організації, а країні стратегічні успіхи на світовій арені. Разом з тим, існує потреба в подальшому дослідженні взаємопов'язаних проблем інтернет-технологій та комунікативної культури суспільства, зокрема в Україні. У зв'язку з формуванням культури інформаційного суспільства актуалізується питання аналізу основних сфер соціокультурного середовища (професійної культури, комунікативної культури, політичної культури, споживчої культури). Дослідження інтернет-технологій в сучасних умовах вимагає переходу до нових методологічних схем та використання актуального аналітичного інструментарію, оскільки новий тип соціальних мережевих стосунків змінює моделі поведінки людей, трансформує цінності, генерує нові культурні вподобання та звички, забезпечує вищий рівень самовираження особистості, завдяки можливості відповідати своїй реальній ідентичності або бути іншим у мережевому спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми комунікації в інтернет-просторі досліджували в своїх роботах вітчизняні науковці як: Н. Лігачова, С. Черненко, В. Іванов, С. Дацюк [3], А. Коломієць, Н. Лазаренко, О. Паламарчук [6], О. Терешкун, О. Ілюшкін [11], Н. Токарева, А. Шамне, О. Халік [12]. Серед зарубіжних вчених відзначаються дослідження Р. Зекона [5], А. Крокера [4], М. Маклюєна [1], тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу інтернет-технологій на комунікативну культуру суспільства. Для досягнення мети у статті передбачено виконання таких завдань:

- дослідити поняття «мережева культура»;
- проаналізувати наявні засоби комунікації, способи їхнього застосування; процеси розвитку мережевих засобів масової інформації, сучасної мережевої культури;
- визначити вплив інтернет-технологій на розвиток суспільства.

Теоретичну та методологічну основи дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, формальної логіки, загальнонаукові теоретичні методи групування та узагальнення, порівняння, що передбачає послідовний та структурний аналіз базових термінів та понять; поєднання методів історичного, системного та логіко-послідовного аналізу для оцінювання динаміки досліджуваних процесів; аналізу і синтезу при дослідженні динаміки відповідних показників.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових елементів нового постіндустріального суспільства стала глобальна комп'ютерна мережа Інтернет. Це не просто новий засіб електронної комунікації. Глобальна комп'ютерна мережа набула рис унікального соціотехнічного середовища, багато в чому інноваційного, поява якого сприяла формуванню віртуального простору. Саме так знайшло втілення передбачення канадського соціолога М. Маклюєна про виникнення "глобального села". На думку вченого, висловлену ще в 1960-х - 1970-х роках, розвиток електронних комунікацій призведе до формування нової форми гуртожитку людей, де нівелюються просторово-часові кордони, скорочується відстань між відправником і одержувачем повідомлень. При цьому нова електронна високотехнологічна комунікація має і специфічні соціокультурні, а не тільки власне соціотехнічні та комунікативні характеристики. Зокрема, електронна комунікація характеризується потенціалом прогресивної зміни свідомості, а

відтак – і світосприйняття, що впливає на цінності, світогляд, світовідчуття людей нової епохи [1, с. 84].

Французький соціолог А. Моль у період становлення постіндустріального суспільства в 1960-70-х роках створив власну оригінальну теорію, що пояснює процеси соціодинаміки культури – як на локальних, так і глобальних рівнях соціальної системи. З точки зору А. Моля, культура являє собою насамперед комунікативний феномен (комплекс відомостей, знань, ширше – інформації, що відображає весь духовний досвід попередніх поколінь). За умов перевантаженості свідомості людини постіндустріальної епохи знижується ефективність культурної комунікації, виникає суттєва плутанина, захаращеність різноманітними повідомленнями, а загалом процес соціалізації та інкультурації людини стає схожим на набір уривчастих впливів, що впливають на неї, - за аналогією з клаптиковою ковдрою [2, с. 112-115].

Своєю чергою Г. Шиллер не просто визнавав факт фрагментації інформаційного потоку сучасного йому постіндустріального соціуму, а й убачав у цьому тривожний механізм маніпуляції свідомістю людей. При цьому таке явище виникає внаслідок "монополізації" мас-медіа великими корпораціями, зацікавленими у впливі на масову свідомість, у впровадженні в неї вигідних для своєї політики ідей. Унаслідок об'єктивно сформованої проблемної ситуації, пов'язаної з дисфункціями інформаційного обміну в соціумі, активно поширюються міфи і стереотипи, спрямовані на спрощення сприйняття об'єктивних явищ – у цьому важливу роль також відіграють мас-медіа [3, с. 5-7].

Однак перелічені вище теорії створювалися переважно в епоху домінування телебачення як основного засобу комунікації. Поява і стрімкий розвиток Інтернету ще більше ускладнили соціальну ситуацію. Учені почали міркувати про нову електронно-комунікаційну реальність, яка

починає існувати "паралельно" з фізичною. Ця реальність отримала в науковій літературі найменування "віртуальна".

Авторами однієї з найбільш теоретично розроблених концепцій віртуалізації соціуму є А. Бюль і А. Крокер. В основі їхніх наукових уявлень закладено ідею про чільну роль технологій, комп'ютеризації як причини віртуалізації. З позиції цього підходу віртуальна реальність – це сукупність відчуттів індивіда, породжених використанням різноманітних технічних та електронних пристроїв, які здатні імітувати функції об'єктів реального світу (зір, слух, дотик), а в Інтернеті виникає симульована реальність – кіберпростір. У теорії А. Бюля під віртуалізацією розуміється заміщення реально існуючого об'єкта віртуальним аналогом [4, с. 72-78].

У генезисі віртуальної реальності цілком закономірно ключову роль відіграє саме глобальна мережа Інтернет. Поєднуючи в собі різні форми, види і способи комунікації (від масової до міжособистісної), Інтернет реалізовує свій перетворювальний потенціал стосовно соціуму ХХІ ст.

Менше, ніж за півстоліття, у 1990-ті роки Інтернет об'єднав у собі більшість мереж, що існували тоді. До 1997 року у світі налічувалося понад сто тисяч серверів, а інтернет ставав популярним засобом для обміну інформацією, обходячи будь-який з наявних засобів масової інформації за темпами розвитку. Примітно, що Нікола Тесла передбачав можливість використання "електричного інформаційного зв'язку" для розвитку бізнесу задовго до появи відповідних технологій [5].

Якщо спочатку інтернет сприймався як засіб зв'язку, то зараз на перший план виходить розвиток ринків інтернет-реклами, бізнесу в мережі, повсюдне представництво як приватних, так і державних компаній. Засоби комунікації, які також активно розвиваються, як і інтернет-технології, вже впровадилися в сучасне інформаційне суспільство і є його невід'ємною частиною.

Громадяни України, яка сьогодні посідає 29 місце за кількістю користувачів мережі, переживають вплив мережевої культури, що утворилася з появою на ринку новітніх мобільних пристроїв, комп'ютерів, гаджетів, застосунків тощо. Приблизно 82% українців користуються інтернетом хоча б раз на тиждень, із них 78% щодня чи майже щодня [7].

Інтернет без перебільшення проник в усі сфери діяльності. Така активна форма інтеграції в життя людей дає нам змогу розглядати явище інтернету із соціологічного погляду, у цьому ключі найлогічніше згадати соціальні мережі, що об'єднують у собі сотні мільйонів користувачів. Так, наприклад, більша частина населення перебуває в залежності від інтернету, будучи "споживачами контенту", тоді як незначна частина населення здатна створювати "первинний" контент.

Сучасна людина – це не просто біологічний організм, який здатний відтворювати і вносити свої сімейні традиції, норми поведінки в соціум, у культуру держави. Сьогодні людина є "оператором", від злагодженої роботи якого залежить її культурний, духовний розвиток, успіхи на роботі та в особистому житті. І якщо "оператор" ніяк не представлений в інтернеті, це означає, що шанси на успіх у реальному житті в нього не такі великі, як у людини, яка є користувачем інтернету. Іншими словами, "якщо тебе немає в цифрі, значить, тебе взагалі немає". Саме так і ніяк інакше в сучасному суспільстві розуміють існування кожної конкретної людини, і цей тренд зберігатиметься й посилюватиметься, адже саме присутність в обох світах (мережевому та реальному) є відправною точкою в розвитку будь-яких зв'язків і стосунків у сучасному суспільстві.

Прогрес змушує людину адаптуватися до новітніх умов праці та комунікацій, і якщо раніше на лист люди чекали тиждень, то зараз на розв'язання завдання з пересилання текстових документів відводяться секунди. Час у новітній історії сприймається інакше, ніж навіть десять років тому, плин часу характеризує побут сучасної людини, її культуру, структуру

взаємин. Людина, як ресурс для економіки, - найбільш затребуваний матеріал, саме тому в усьому світі цінуються саме висококваліфіковані кадри, здатні конвертувати свою діяльність у прямий або непрямий дохід. Інтернет відкрив людству не просто альтернативну реальність, а дав змогу отримувати реальний прибуток з діяльності в мережі, і як наслідок відкрив безліч професій, зокрема зробив слово по-справжньому вільним.

З моменту появи великих соціальних мереж, таких як Youtube, Facebook, Whatsapp, мільйони користувачів виявилися залучені в роботу цих сайтів у своїй повсякденній практиці (рис. 1).

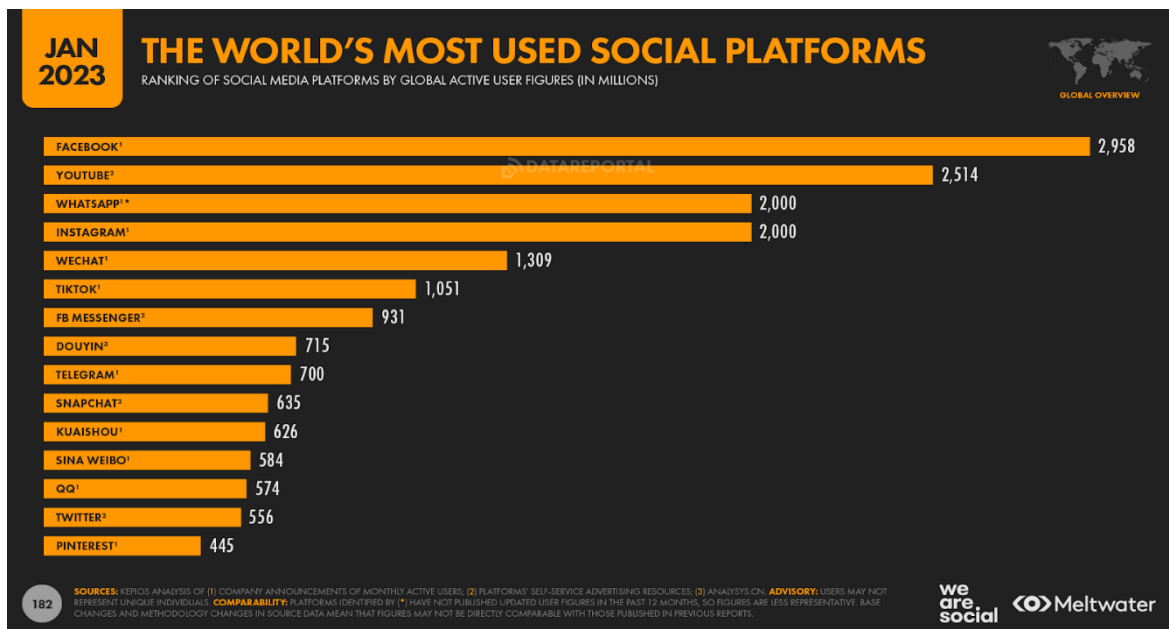

Рис. 1. Найбільш популярні соціальні мережі у світі на січень 2023 року, проранжовані за кількістю користувачів (в мільйонах)

Джерело: Meltwater та We Are Social [8]

Динаміка кількості користувачів соціальних мереж за період з 2013 по 2023 роки наведена на рис. 2.

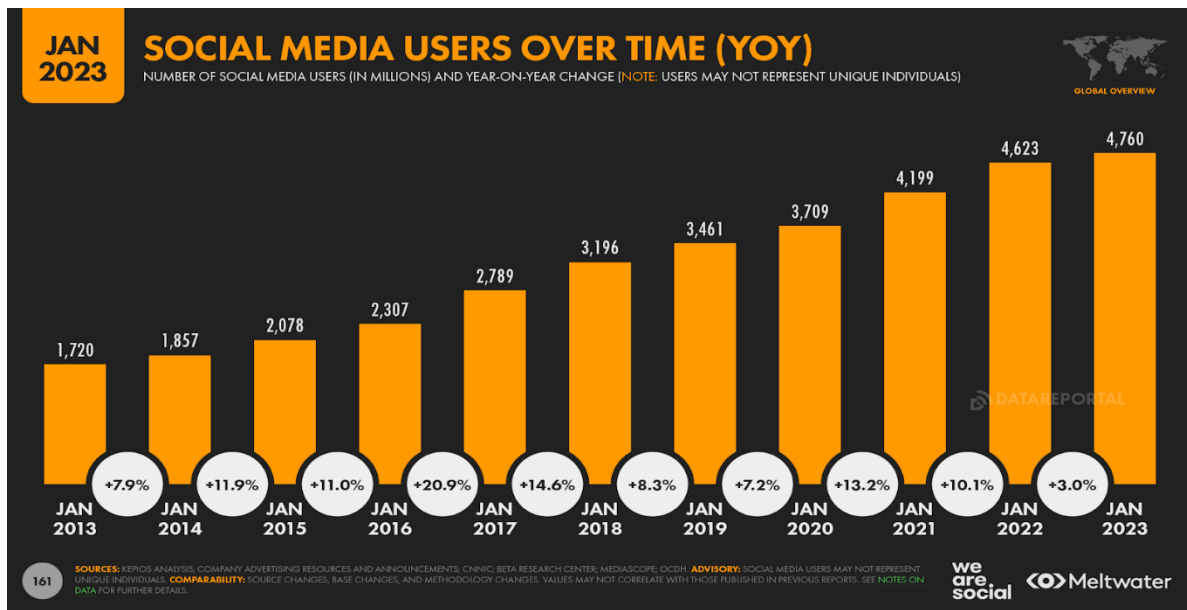

Рис. 2. Динаміка кількості користувачів соціальних мереж у світі

Джерело: Meltwater та We Are Social [8]

Існують сотні соціальних мереж, що підтримують широкий спектр інтересів користувачів. У той час як їхні основні технологічні особливості є досить послідовними та зрозумілими.

Культура, що виникає навколо соціальних мереж, різноманітна. Більшість сайтів соціальних мереж допомагають людям об'єднуватися на основі спільних інтересів, політичних поглядів або діяльності. Частина соціальних мереж замкнута на професійні спільноти, а інша частина привертає людей на основі спільної мови або спільних расових, гендерних, релігійних чи національних особливостей. Сайти також різняться за ступенем включеності нових інформаційних і комунікаційних інструментів, таких як мобільний зв'язок, блоги, можливості фото/відео - обміну.

Соціальні мережі та сайти також являють собою значні за обсягом джерела поведінкових даних. Дані користувачів можуть бути зібрані або завдяки використанню автоматизованих методів збору, або надані безпосередньо компанією-оператором, що дає змогу проводити аналіз ринку і вибудовувати маркетингові кампанії в соціальних мережах. Крім

маркетингових і соціальних досліджень, ми спостерігаємо прямий вплив соціальних мереж на комунікативну культуру суспільства.

Цифрові технології безперервно вдосконалюються і стають дедалі привабливішими для користувача. Сучасна людина до 30 % активної свідомої діяльності проводить у безпосередньому зіткненні з цифровими технологіями, з них до 20 % часу вона перебуває в інтернет-просторі [8]. Ця активна інтелектуальна діяльність призводить до змін у соціокультурних формах життєдіяльності людини, оскільки інтернет – явище не тільки техніко-комунікаційне, а й соціокультурне. З розвитком інформаційних технологій суспільство зіткнулося з необхідністю дотримуватися певних правил, які згодом стали основою формування цифрової культури.

Процес інформатизації суспільства призводить до народження і розвитку нових технічних і технологічних можливостей. І головну роль у цьому процесі відіграє комунікація, тобто обмін повідомленнями. Вона є центральною ланкою цифрового майбутнього. Впроваджуються нові комунікативні стандарти сприйняття і передачі інформації – спілкування на позавербальному, мультимедійному рівні, зародження нових видів мистецтва (мультимедіа-арт). Спілкування людей у віртуальному світі є фактичною реальністю сучасної культури, що вимагає від людини наявності таких важливих якостей, як цілепокладання, творче мислення та вміння відрізняти дійсне від бажаного (віртуального). Цифрова культура виступає як сучасне конвергентне знання, що визначає нові правила культури, які відповідають потребам розвитку нової цивілізації. Це потребує уваги фахівців, які практикуються як у галузі гуманітарного знання, так і в галузі сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Сьогодні цифрова культура вже набула відносно стабільної форми, пройшовши основні етапи становлення. Ці етапи виокремлено на підставі модернізованої схеми Ж. Бодрійара:

- 1) підробка людської культури;

- 2) виробництво, тиражування культури;
- 3) симуляція;
- 4) симулятивна комунікація [9].

Цифрова культура стала складовою частиною загальної культури, спрямованої на забезпечення інформаційних потреб людства. Це проміжний підсумок розвитку інформаційної культури і водночас найрозвиненіший її етап, якісно новий щабель, що передбачає створення певного цифрового культурного середовища.

Одним із доказів виникнення культурного феномену в суспільстві є спеціальний сленг мережевого спілкування. Колекції "мемів", "емоджі" замінюють емоційну складову спілкування. Сенсорна та емоційна недостатність цифрового спілкування призводить до помилок природної атрибуції: ми не завжди правильно можемо інтерпретувати текстове повідомлення, бо бракує невербальної інформації: міміки, тону голосу, погляду, жестів. Одна справа, спілкування в соціальних мережах із друзями та зустрічі з ними віч-на-віч у реальному житті і зовсім інша - "дружба" онлайн. Співчуття і співпереживання прагнуть до нуля, звідси - явище різного роду підбурювання підлітків через соціальні мережі, тролінг. Це свідчить про те, що окрім формування культурних гілок цифровізації суспільного життя з'являється необхідність нових розробок у сфері цифрової культури та цифрової безпеки.

Користувачі інтернет-простору часто стикаються з проблемою захисту персональних даних. Персональні дані – це будь-яка інформація, що прямо чи опосередковано стосується фізичної особи і дає змогу її визначити (ст.5 Закону України "Про захист персональних даних" від 20.11.2012 р.) [10].

У сучасному світі майже кожен має електронну пошту, профілі в соціальних мережах, на сайтах державних послуг тощо, де використовуються персональні дані або пересилаються копії особистих

документів. Під час відвідування сайтів, заповнення профілю, реєстрації в різних сервісах, установа застосування користувачі залишають в інтернеті свій слід, який називають цифровим.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, можна дійти висновку, що нові комунікаційні технології змінюють форми соціокультурної взаємодії між людьми, способи виробництва, трансформації та передання знань і становлять необхідність вироблення адекватних форм духовно-практичного освоєння цієї реальності, форм саморефлексії індивідів.

Комунікація в кібер-просторі виявилася максимально співзвучною культурній парадигмі постмодерну (що може стати предметом майбутніх досліджень): потенційна множинність віртуальної ідентичності стала привабливою не тільки з огляду на меншу об'єктивну соціальну фіксованість самопрезентацій, що існують сьогодні в суспільстві, а й з огляду на новий соціонормативний канон людини, для якої момент набуття справжньої ідентичності є моментом відмови від усталеного на користь нового.

Література

1. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги / пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. Київ : Ніка-Центр, 2015. 388 с.
2. Мартинов А.Ю. Постіндустріальне суспільство. URL: <http://surl.li/hocrb> (дата звернення: 01.06.2023).
3. Лігачова Н., Черненко С., Іванов В., Дацюк С. Маніпуляції на ТБ Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних телепрограмах українського телебачення: моніторинг, рекомендації щодо захисту від впливу та запобігання застосуванню. Принципи відкритої редакційної політики телеканалів. Київ, 2003. С. 5-7. URL:

- https://detector.media/php_uploads/files/books/kniga_tb_teror.pdf (дата звернення: 01.06.2023)
4. Kroker A., Weinstein M. Data trash: the theory of the virtual class. Montreal, 1994. URL: <https://www.thing.net/~rdom/ucsd/posthuman/DATATRASH.pdf> (дата звернення: 03.06.2023)
 5. H'obbes' R. Hobbes' Internet Timeline 10.1 URL: <http://www.zakon.org/robert/internet/timeline> (дата звернення: 03.06.2023)
 6. Коломієць А., Лазаренко Н., Паламарчук О. Комунікація в інтернет-просторі: психологічний аспект. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 65, №3. С. 249-261. URL : <http://surl.li/hswlk> (дата звернення: 01.06.2023)
 7. Близько 78% українців щодня користуються інтернетом. Мультимедійна платформа іномовлення України Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3497671-blizko-78-ukrainciv-sodna-koristuutsa-internetom.html> (дата звернення: 03.06.2023)
 8. We are social 2023: соціальні мережі, інтернет та тенденції електронної комерції. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023> (дата звернення: 03.06.2023)
 9. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ : Видавництво Соломії Павличко "ОСНОВИ". 2004. 223 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf (дата звернення: 01.06.2023)
 10. Про захист персональних даних : Закон України від 20 лист. 2012 р. №5491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 01.06.2023)
 11. Терешкун О., Ілюшкін О. Соціальні мережі у сучасному суспільстві: психологічний аналіз. Соціальна психологія. Український науковий журнал. 2011. № 5. С. 86-95.

12. Токарева Н., Шамне А., Халік О. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. Київ, Україна : ТОВ НВП «Інтерсервіс». 2017. 288 с.

Referenses

1. Mak-Liuen M. Halaktyka Gutenberga: stanovlennia liudyny drukovanoi knyhy / per. z anhl. A. A. Halushky, V. I. Postnikova. Kyiv : Nika-Tsentr, 2015. 388 s.
2. Martynov A.Iu. Postindustrialne suspilstvo. URL: <http://surl.li/hocrb> (last accessed 01.06.2023).
3. Lihachova N., Chernenko S., Ivanov V., Datsiuk S. Manipuliatsii na TB Manipuliatyvni tekhnolohii v informatsiino-analitychnykh teleprohramakh ukrainskoho telebachennia: monitorynh, rekomendatsii shchodo zakhystu vid vplyvu ta zapobihannia zastosuvanniu. Pryntsypy vidkrytoi redaktsiinoi polityky telekanaliv. Kyiv, 2003. S. 5-7. URL: https://detector.media/php_uploads/files/books/kniga_tb_teror.pdf (last accessed 01.06.2023)
4. Kroker A., Weinstein M. Data trash: the theory of the virtual class. Montreal, 1994. URL: <https://www.thing.net/~rdom/ucsd/posthuman/DATATRASH.pdf> (last accessed 03.06.2023)
5. Hobbes R. Hobbes Internet Timeline 10.1 URL: <http://www.zakon.org/robert/internet/timeline> (last accessed 03.06.2023)
6. Kolomiets A., Lazarenko N., Palamarchuk O. Komunikatsiia v internet-prostori: psykholohichni aspekt. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 2018. Tom 65, №3. S. 249-261. URL : <http://surl.li/hswlk> (last accessed 01.06.2023)
7. Blyzko 78% ukraintsiv shchodnia korystuiutsia internetom. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy Ukrinform. URL:

- <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3497671-blizko-78-ukrainciv-sodna-koristuutsa-internetom.html> (last accessed 03.06.2023)
8. We are social 2023: sotsialni merezhi, internet ta tendentsii elektronnoi komertsii. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/we-are-social-2023> (last accessed 03.06.2023)
 9. Bodriiar Zh. Symuliakry i symuliatsiia. Kyiv : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "OSNOVY". 2004. 223 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf (last accessed 01.06.2023)
 10. Pro zakhyst personalnykh danykh : Zakon Ukrainy vid 20 lyst. 2012 r. №5491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (last accessed 01.06.2023)
 11. Tereshkun O., Iliushkin O. Sotsialni merezhi u suchasnomu suspilstvi: psykholohichniy analiz. Sotsialna psykholohiia. Ukrainskyi naukovyi zhurnal. 2011. № 5. S. 86-95.
 12. Tokareva N., Shamne A., Khalik O. Variatyvnist cotsializatsii osobystosti v umovakh suchasnoho informatsiinoho suspilstva. Kyiv, Ukraina : TOV NVP «Interservis». 2017. 288 s.